

LAUSUNTO 1998:17

A: 10.11.1998

Oppimateriaalissa oli siteerattu sanoituksia tekijänoikeuslain 22 §:n mukaisesti.

Selostus asiasta

X on 24.4.1998 saapuneella kirjelmällä pyytänyt tekijänoikeusneuvoston lausuntoa oppimateriaaliin otettuihin sitaatteihin liittyen. A on kirjoittanut oppimateriaaliksi tarkoitetun tekstin "Eräs maailmankatsomus - Juice Leskisen sanoituksia". Materiaali sisältää tekstilainauksia Juice Leskisen tuotannosta. X on kiinnostunut tekemään aineiston pohjalta opintojakson Internetiin. X kysyy, voiko kyseessä olevan materiaalin katsoa olevan A:n oma tuotos, jossa Juice Leskiseltä otetut tekstilainaukset ovat normaalin lainauskäytännön mukaisia. Jos näin ei ole asia, X kysyy, minkä suuruinen on mahdollisesti maksettava korvaus.

A on 19.5.1998 päivätyllä kirjeellään esittänyt oman näkemyksensä asiasta. A kertoo, että kyseessä oleva materiaali on tarkoitettu virikeaineistoksi luokkakäyttöön ja yksittäisille filosofian tai elämäntutkimustiedon opiskelijoille. A:n mukaan tekstin pohjana olevia Juice Leskisen sanoituksia on käytetty niukasti, yleensä vain säepari yhdestä kappaleesta. Sanoituksia on käytetty pelkästään sen vuoksi, että lukija tai kurssin suorittaja voisi tarkistaa A:n tulkinnan alkuperäistekstistä. Jokaisessa lainauksessa on merkitty tarkoin äänite, jolta teksti on siirretty kirjoitettuun muotoon.

A:n käsityksen mukaan Juicesta on julkaistu muutama opinnäytetyö Helsingin ja Tampereen yliopistoissa. A:n mukaan viitteet on opinnäytetöissä laadittu samalla tavalla kuin hänen työssään. Myös kirjallisuuden tutkimus käyttää A:n mukaan viitteissä samaa periaatetta.

A kertoo, että varsinainen "leipäteksti" on kokonaan hänen omaansa ja siinä esitetyt mielipiteet ovat hänen oma tulkintansa Juice Leskisen teksteistä.

TEKIJÄNOIKEUSNEUVOSTON LAUSUNTO

Tekijänoikeusneuvosto on käsitellyt lausuntopyynnön ja esittää lausuntonaan seuraavan.

Tekijänoikeudesta

Tekijänoikeuslain (404/1961) 1 §:n mukaan sillä, joka on luonut kirjallisen tai taiteellisen teoksen, on teokseen tekijänoikeus. Lainkohtaan sisältyvän esimerkkiluettelon mukaan teos voi olla esimerkiksi kaunokirjallinen esitys taikka sävellysteos. Sävellysteoksella tarkoitetaan

sävellyksiä sanojen kanssa tai ilman sanoja (komiteanmietintö 1953:5, s. 45). Kirjallisesta teoksesta on kyse silloin, kun tarkastellaan sanoituksia musiikista erillään.

Teoksella tekijänoikeudellisessa merkityksessä tarkoitetaan henkisen luomistyön tuotetta. Kirjallinen tai taiteellinen tuote on tekijänoikeudella suojattu, jos sitä voidaan pitää tekijänsä luovan työn omaperäisenä tuloksena. Tällöin se niin sanotusti ylittää teoskynnyksen eli saavuttaa teostason. Suojan edellytyksenä ei ole muita erityisiä vaatimuksia kuin omaperäisyys. Esimerkiksi tuotteen kirjallisella tai taiteellisella tasolla ei ole merkitystä, ei myöskään sen aikaansaamiseksi vaaditulla työ- tai tietomäärällä. Myös käytännöllistä käyttötarkoitusta toteuttava tuote voi olla teos. Erään teosharkinnassa apuna käytetyn määritelmän mukaan teoskynnys ylittyy, jos voidaan olettaa, ettei kukaan muu vastaavaan työhön ryhtyessään olisi tehnyt samanlaista teosta. Ratkaisu teoskynnyksen ylittymisestä tehdään tapauskohtaisella harkinnalla. Itsenäistä teossuojaa saadakseen myös teoksen osan on yllettävä teostasoon.

Tekijänoikeudella suojataan teoksen ilmenemismuotoa. Sen sijaan teoksen aihetta, aiheen käsittelyä ohjaavaa metodologiaa, teemaa, ideaa, periaatetta tai teokseen sisältyviä yksittäisiä tietoja ei suojata sellaisenaan, vaan uudenlaisessa ilmaisumuodossa ne ovat vapaasti käytettävissä.

Tekijänoikeuslain 2 ja 3 §:ssä säädetään tekijänoikeuden sisällöstä. Tekijän taloudellisista oikeuksista säädetään lain 2 §:ssä. Sen 1 momentin mukaan tekijänoikeus tuottaa, lain 2 luvussa säädetyin rajoituksin, yksinomaisen oikeuden määrätä teoksesta valmistamalla siitä kappaleita ja saattamalla se yleisön saataviin, muuttamattomana tai muutettuna, käännökseenä tai muunnelmana, toisessa kirjallisuus- tai taidelajissa taikka toista tekotapaa käyttäen. Pykälän 2 momentin mukaan kappaleen valmistamisena pidetään myös teoksen siirtämistä laitteeseen, jolla se voidaan toisintaa. Pykälän 3 momentin mukaan teos saatetaan yleisön saataviin, kun se esitetään julkisesti tai kun sen kappale tarjotaan myytäväksi, vuokrattavaksi tai lainattavaksi taikka sitä muutoin levitetään yleisön keskuuteen tai näytetään julkisesti.

Tekijän moraalisisista oikeuksista säädetään lain 3 §:ssä. Sen mukaan tekijä on ilmoitettava hyvän tavan mukaisesti, kun teoksesta valmistetaan kappale tai teos kokonaan tai osittain saatetaan yleisön saataviin. Lisäksi säännöksessä kielletään teoksen muuttaminen tekijän kirjallista tai taiteellista arvoa tai omalaatuisuutta loukkaavalla tavalla ja teoksen saattaminen yleisön saataviin tekijää sanotuin tavoin loukkaavassa muodossa tai yhteydessä.

Tekijänoikeuslain 43 §:n mukaan tekijänoikeus on voimassa, kunnes 70 vuotta on kulunut tekijän kuolinvuodesta.

Sitaattioikeus

Tekijän yksinoikeuteen on tekijänoikeuslaissa säädetty rajoituksia esimerkiksi sitaatti- eli lainausoikeuden muodossa. Sitaattioikeutta koskeva yleissäännös on tekijänoikeuslain 22 §:ssä. Sen mukaan julkistetusta teoksesta on lupa hyvän tavan mukaisesti ottaa lainauksia tarkoituksen edellyttämässä laajuudessa. Teos katsotaan tekijänoikeuslain 8 §:n mukaan julkistetuksi, kun se on luvallisesti saatettu yleisön saataviin.

Laissa ei ole asetettu lainaukselle tarkkoja rajoja. Siten 22 §:n nojalla tapahtuvan siteeraamisen laajuutta ja sallittavuutta on tarkasteltava tapauskohtaisesti. Sitaattioikeuden käyttämisestä ei säännöksen sanamuodon mukaan ole rajoitettu tiettyyn teoslajiin tai tiettyyn tekniikkaan, vaan periaatteessa kaikkia teoslajeja voidaan siteerata siteeraukseen soveltuvilla tekniikoilla. Sitaattien sallittu laajuus ja käyttötapa vaihtelevat eri teoslajeissa ja riippuen sitaattien käyttöyhteydestä.

Lainauksen on oltava hyvän tavan mukaista ja laajuudeltaan tarkoituksen edellyttämää. Komiteanmietinnössä 1953:5 todetaan, että lainaukset tehdään tavallisesti asiallisessa yhteydessä varsinaiseen tekstiin, mutta ehdoton vaatimus tämä ei olisi. Sallittua olisi esimerkiksi lainauksen käyttäminen romaanin otsikkolausemana tai päivälehden palstan mietelauseena. Sallittua ei olisi ilman tekijän suostumusta julkaista pelkästään lainauksista tai sävellysten katkelmista muodostettuja kokoelmia. Sallitun lainauksen laajuudesta puolestaan todetaan: "Tästä tuskin voidaankaan antaa yleistä sääntöä, vaan on kysymys kussakin yksityistapauksessa ratkaistava olosuhteiden mukaan, jolloin lähinnä on otettava huomioon lainauksen tarkoitus sekä lainatun osan ja koko teoksen laajuuden välinen suhde." (komiteanmietintö 1953:5, s. 56)

Kansallisen tekijänoikeuslainsäädännön taustalla vaikuttaneen kirjallisten ja taiteellisten teosten suojaamista koskevan Bernin yleissopimuksen (SopS 79/1986) 10 artiklan 1 kappaleen perusteella lainaukset yleisön saataviin laillisesti saatetusta teoksesta ovat sallittuja edellyttäen, että lainaaminen on hyvän tavan mukaista ja että se tehdään vain lainauksen tarkoituksen oikeuttamassa laajuudessa. Sopimuksen kommentaariteoksen mukaan lainauksella voidaan havainnollistaa jotakin asiaa, puolustaa tiettyä näkökantaa tai kuvailla tai kritisoida lainattua teosta. Hyvän tavan mukaisuuden ja oikeutetun laajuuden arviointi on viime kädessä tuomioistuimen asia. Arvioinnissa otetaan huomioon muun muassa lainauksen laajuus suhteessa sekä siihen teokseen, josta lainattiin, että siihen teokseen, johon lainattiin. Huomioon otetaan myös se, missä määrin uusi teos kilpailee "vanhan" teoksen kanssa. Esimerkkinä sallitusta lainaamisesta mainitaan, että historia- tai kirjallisuusaiheista teosta voidaan havainnollistaa muutamilla lainauksilla. Lainauksia ei saa käyttää ilman asiayhteyttä. (Guide to the Berne Convention, 1978, s. 58-59)

Suomalaisessa oikeuskirjallisuudessa T.M. Kivimäki on katsonut, että siteeraamisoikeus käsittää oikeuden toisen henkilön teoksen toisintamiseen, arvostelemiseen tai edelleen kehittämiseen tarkoituksessa,

joka on omiansa helpottamaan uuden teoksen valmistamista. Siten siteerauksen tulee, ollakseen oikeutettu, olla apuna henkisessä luomistyössä. (Kivimäki, Uudet tekijänoikeus- ja valokuvauslait, 1966, s. 84) Lainauksen laajuuden osalta Pirkko-Liisa Haarmann katsoo voitavan yleisesti todeta, että tieteellisissä teksteissä sallitaan hyvinkin pitkiä sitaatteja. Koska lainaamisen tarkoitus on ratkaiseva, on toisaalta huolehdittava myös siitä, ettei sitaatista tule liian lyhyttä ja siten siteeratusta teoksesta väärän kuvan antavaa (Haarmann, Tekijänoikeus, lähioikeudet ja oikeus valokuvaan, 1992, s. 135).

Pelkistä sitaateista koostuva työ ei täytä laillisen siteerauksen edellytyksenä olevaa vetoamisfunktiota, eikä myöskään sitaattien käyttöä mainoksissa ole yleensä pidetty hyväksyttävänä. Hyväksyttävänä lainauksena on sen sijaan pidetty esimerkiksi teosarvostelusta otettua sitaattia kyseisen kirjan myynti-ilmoituksessa. On myös katsottu, ettei lainausoikeuden turvin ole luvallista ottaa jostain teoksesta lainauksia yksipuolisesti, jotta oma esitys tulisi esimerkiksi mielenkiintoisemmaksi tai huvittavammaksi. Sitaatiooikeuden käyttöä koskevasta oikeuskäytännöstä voidaan mainita Helsingin hovioikeuden ratkaisu 4.9.1959/1145, jonka mukaan luvallinen lainaus ei saa johtaa siihen, että lainauksen kohde joutuisi huonoon valoon sitaattien muodostaman kokonaisuuden perusteella.

Sitaatiooikeuden käyttäminen edellyttää tekijän moraalisten oikeuksien huomioon ottamista. Tekijänoikeuslain 11 §:n 1 momentin mukaan 2 luvun säännöksillä ei rajoiteta tekijälle 3 §:n mukaan kuuluvaa oikeutta laajemmin kuin 25 e §:stä eli rakennusten ja käyttöesineiden muuttamista koskevasta säännöksestä johtuu. Lain 11 §:n 2 momentin mukaan 2 luvussa olevan säännöksen nojalla teosta julkisesti toisinnettaessa on lähde mainittava siinä laajuudessa ja sillä tavoin kuin hyvä tapa vaatii. Hyvä tapa tekijän ja lähdeteoksen mainitsemisessa voi vaihdella aloittain.

Arvioitaessa sitaatiooikeuden sallittavuutta ja rajoja on luonnollisesti ensiksi tarkasteltava sitä, onko siteerauksen kohde suojattu teos. Jos kohde ei ylitä teostasoa, sen käyttämisellä ei ole tekijänoikeudellisia rajoituksia. Jos kysymyksessä on suojattu teos, kysymys siteeraamisoikeudesta harkitaan edellä selostettujen tekijänoikeuslain säännösten mukaan.

Tekijänoikeusneuvosto on käsitellyt teosten siteeraamiseen liittyviä kysymyksiä muun muassa lausunnoissa 1986:1, 1987:8, 1987:14, 1987:17, 1988:1, 1988:9, 1990:11, 1992:5, 1992:16, 1995:14, 1996:13, 1997:9 ja 1997:13.

Vastaukset hakijan esittämiin kysymyksiin

Tekijänoikeuslain 22 §:n nojalla sallittu lainaaminen on hyvän tavan mukaista ja laajuudeltaan lainauksen tarkoituksen edellyttämää. Hyvän tavan mukaisuus edellyttää yleensä, että lainauksella ja sillä esityksellä, johon lainaus otetaan, on asiallinen yhteys toisiinsa. Lainauksella voidaan

esimerkiksi havainnollistaa jotakin asiaa. Kivimäen mukaisesti voidaan todeta, että lainausta voidaan käyttää apuna omassa luomistyössä. Sitaattisäännöksen nojalla ei ole sallittua tehdä pelkästään lainauksista muodostuvia kokoelmia. Lainauksia ei ole sallittua käyttää pelkästään siinä tarkoituksessa, että oma työ tulee mielenkiintoisemmaksi.

A:n kirjoittamassa oppimateriaalissa analysoidaan Juice Leskisen sanoituksia. Sanoituksista otettuja lainauksia käytetään havainnollistamaan A:n esitystä Leskisen teksteistä. Lainauksilla on siten selvästi asiallinen yhteys siihen tekstiin, johon lainauksia on otettu. Lainauksia on otettu useista eri sanoituksista ja siten, että yhdestä sanoituksesta on otettu lyhyt lainaus. Kyseessä oleva oppimateriaali on kokonaisuutena arvioiden A:n teos. Tekijänoikeusneuvosto katsoo, että lainauksia on tässä tapauksessa otettu tekijänoikeuslain 22 §:n sitaattisäännöksen mukaisesti.

Tekijänoikeuslain 22 §:n mukainen siteeraaminen on sallittua ilman siteerattavan teoksen tekijän lupaa ja ilman tekijän mahdollisesti muutoin teoksensa käyttämisestä edellyttämän korvauksen maksamista. Koska tekijänoikeusneuvosto katsoo, että lausuntopyynnön kohteena olevassa tekstissä on käytetty lainauksia tekijänoikeuslain 22 §:n mukaisesti, hakijan kysymyksellä korvauksen suuruudesta ei ole merkitystä.